

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ

**Кривицька О.Р., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Острозька академія», Україна**

В статті проаналізовано основні показники рівня життя населення. З'ясовано позиціонування України в світі на основі індексу соціального розвитку. На основі аналізу стану та темпів росту мінімальної заробітної плати, середньомісячної заробітної плати та середньомісячної пенсії доведено неспроможність держави забезпечити необхідний рівень життя населення. На основі аналізу індексу Кейтца, визначено невідповідність рівня заробітної плати в Україні європейським та міжнародним нормам. Аргументовано необхідність самостійно формувати громадянами фінансові ресурси, які в майбутньому гарантуватимуть їм належний рівень життя через можливість задовольняти потреби вищого рівня згідно з ієрархією потреб Маслоу. Наведено аргументи доцільності застосування страхування життя для формування ресурсів самозабезпечення.

Ключові слова: потреби, заробітна плата, середньомісячна пенсія, індекс соціального розвитку, індекс Кейтца, страхування життя.

Постановка проблеми. Прагнення людини жити краще породжує необхідність задоволення все нових та нових потреб. Цей процес є безкінечним, а тому і безкінечним є спонукання індивіда (особистості) до певних дій та стимулювання його життєвої активності. Сутність та види потреб були і залишаються об'єктом дослідження різноманітних галузей поведінкових наук, зокрема економічної теорії, психології, соціології, філософії, антропології та ін. Проте приділяти увагу лише дослідженню суті потреб та систематизації їх видів в умовах невизначеності та нестабільності ринкових коливань є, м'яко кажучи, утопічним, адже прагнення жити в достатку спонукає до пошуку нових та альтернативних видів діяльності. Досить гостро та актуально це питання постає в тих країнах, де рівень життя населення, що забезпечується лише державними інструментами та гарантіями, знаходиться на досить низькому рівні. У зв'язку з тим, що держава стає неспроможною задовільнити належний рівень соціального забезпечення, першочерговим питанням постає необхідність активізації пошуку способів, джерел та ресурсів самозабезпечення цього рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню сутності потреб приділяли свої праці такі вчені як Джеймс У., Енджел Дж., Келлер К., Котлер Ф., Кушнір М., Салашинський М., Старостіна А., Уотсон Дж., Фрейд З., Шершньова З., Юнг К. Визначенню та формуванню ієрархії потреб присвячували свого часу праці Адамс С., Альдерфер К., Врум В., Герцберг Ф., Лок Е., Лоулер Е., Мак-Клелланд Д., Маслоу А., Портер Л.

Проте потреба, як правило, розглядалась у парі із мотивацією та визначався їх причинно-наслідковий зв'язок. Розвиток ринкової економіки створює все нові та нові інструменти задоволення конкретних потреб на певних рівнях і з певними можливостями.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою дослідження є визначення позиціонування страхування життя в суспільстві як інструмента задоволення потреб людини в умовах неспроможності держави забезпечити належний рівень життя населення. Завданнями дослідження є визначення сутності потреб, обґрунтування необхідності пошуку ресурсів самозадоволення достатнього рівня життя на основі аналізу показників соціального розвитку та окреслення можливості застосування страхування життя як інструменту формування ресурсів для самозадоволення.

Основні результати дослідження. В усьому світі значну увагу приділяють рівню життя населення. Це питання турбує як населення країн, так і уряди держав, а також різні неурядові та громадські організації. Однією із таких організацій є Social Progress Imperative – американська неурядова організація. Спільно із компанією «Делойт» у 2016 році, на основі аналізу Індексу соціального розвитку, було оприлюднено рейтинг 133 країн, згідно з яким Україна посіла 63 місце за рівнем життя населення. Згідно з методикою, запропонованою Social Progress Imperative, індекс соціального розвитку визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей та забезпечують можливість задоволення їх потреб в певний період життя людини на належному рівні [1].

В цьому контексті варто відзначити, що до основних показників рівня життя населення доречно віднести розмір мінімальної заробітної плати, середньомісячну заробітну плату, реальний дохід

на душу населення, середній розмір пенсій, середню тривалість життя, динаміка яких в Україні протягом останніх двадцяти років наведена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні показники рівня життя населення в Україні протягом 1997 – 2016 рр. (складено автором відповідно до [1, 2, 3])

Роки	Реальний дохід на душу населення, грн	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника, грн	Мінімальна заробітна плата, грн	Середня тривалість життя, років	Середній розмір пенсії, грн
1997	145,60	143,00	15,00	67,66	51,9
1998	143,20	153,00	55,00	68,50	52,2
1999	166,80	178,00	74,00	68,07	60,7
2000	182,80	230,00	118,00	67,72	68,9
2001	293,10	311,00	118,00	67,89	83,7
2002	378,30	376,00	165,00	68,32	122,5
2003	427,30	462,00	205,00	68,24	136,6
2004	525,00	590,00	237,00	68,22	182,2
2005	730,90	806,00	332,00	67,96	316,2
2006	933,20	1 041,00	400,00	68,10	406,8
2007	1 158,70	1 351,00	460,00	68,25	478,4
2008	1 476,90	1 806,00	605,00	68,27	776,0
2009	1 697,20	1 906,00	744,00	69,29	934,3
2010	2 052,20	2 250,00	922,00	70,44	1032,6
2011	2 517,20	2 648,00	1 004,00	71,02	1151,9
2012	2 879,68	3 041,00	1 134,00	71,15	1253,3
2013	3 115,81	3 282,00	1 218,00	71,37	1470,7
2014	2 913,28	3 480,00	1 218,00	71,37	1526,1
2015	2 324,80	4 195,00	1 378,00	71,38	1581,5
2016	2 534,03	5 183,00	1 600,00	71,40	1699,5

На основі даних таблиці 1 доцільно акцентувати увагу на таких аспектах:

– в Україні за останні двадцять років середній розмір пенсій знаходився практично на одному рівні із розміром мінімальної заробітної плати, а з 1998 року по 2005 рік та в 2012 році пенсії були навіть меншими ніж мінімальна заробітна плата;

– все активне населення країни отримувало середньомісячну заробітну плату в декілька разів більшу ніж мінімальна заробітна плата протягом всього досліджуваного періоду. Тобто, можна із впевненістю стверджувати, що працездатне населення країни не живе на мінімальну заробітну плату, оскільки її недостатньо для задоволення потреб навіть першого рівня;

– реальний дохід на душу населення протягом 1996 – 2016 рр. був меншим за середню заробітну плату, але більшим за мінімальну заробітну плату та за середній розмір пенсії.

В контексті вищевикладеного відзначаємо, що гарантований державою мінімальний розмір заробітної плати є недостатнім для задоволення населенням своїх потреб, а тому це є спонукальним мотивом до пошуку додаткового заробітку, або вищеоплачуваної роботи. Підтвердженням цього і є перевищення розміру середньомісячної заробітної плати над мінімальною. Проте знайти додатковий заробіток для активного населення працездатного віку набагато простіше аніж пенсіонерам, які змушені жити на пенсію, середній розмір якої на рівні мінімальної заробітної плати.

Також варто відзначити, що тенденції, якими характеризується динаміка досліджуваних показників протягом 1997 – 2016 років лише підсилювали зазначене вище (таблиця 2).

За даними таблиці 2 можна стверджувати, що темпи приросту мінімальної заробітної плати протягом досліджуваного періоду, практично кожного року були меншими ніж темп приросту середньомісячної заробітної плати. Винятком цього є період з 1998 року до 2005 року. Тенденції трьох наступних років призвели до того, що в 2009 та в 2010 році розмір мінімальної заробітної плати різко збільшився і приріст становив 23 % та 23,9 % відповідно. Починаючи з 2011 року по 2016 рік включно

приріст середньомісячної заробітної плати залишався більшим ніж приріст мінімальної заробітної плати. Підсилювало розрив між цими показниками і те, що абсолютне значення одного процента приросту середньомісячної заробітної плати і так є більшим за аналогічний показник з мінімальної заробітної плати.

Таблиця 2 – Динаміка основних показників рівня життя населення в Україні за 1997 – 2016 рр. (розраховано автором за даними таблиці 1)

Роки	Темп приросту, %				
	реального доходу на душу населення	середньомісячної заробітної плати одного штатного працівника	мінімальної заробітної плати	середньої тривалості життя	середнього розміру пенсії
1997	-	-	-	-	-
1998	-1,6	7,0	266,7	1,2	0,6
1999	16,5	16,3	34,5	-0,6	16,3
2000	9,6	29,2	59,5	-0,5	13,5
2001	60,3	35,2	0,0	0,3	21,5
2002	29,1	20,9	39,8	0,6	46,4
2003	13,0	22,9	24,2	-0,1	11,5
2004	22,9	27,7	15,6	0,0	33,4
2005	39,2	36,6	40,1	-0,4	73,5
2006	27,7	29,2	20,5	0,2	28,7
2007	24,2	29,8	15,0	0,2	17,6
2008	27,5	33,7	31,5	0,0	62,2
2009	14,9	5,5	23,0	1,5	20,4
2010	20,9	18,0	23,9	1,7	10,5
2011	22,7	17,7	8,9	0,8	11,6
2012	14,4	14,8	12,9	0,2	8,8
2013	8,2	7,9	7,4	0,3	17,3
2014	-6,5	6,0	0,0	0,0	3,8
2015	-20,2	20,5	13,1	0,0	3,6
2016	9,0	23,6	16,1	0,0	7,5

Тенденції в прирості середньої пенсії залишалися аналогічними вищеописаній ситуації. Цьому звичайно сприяли різноманітні чинники та фактори як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Проте, незважаючи на соціальні, політичні та економічні складнощі, Україна за рівнем ІСР випередила усі країни СНД. Так, Білорусь посіла 66 місце, Вірменія – 67, а Росія – 75. Лише Грузія суттєво зміцнила свої позиції у сфері освіти, охорони здоров'я та захисті прав людини, що в сукупності з іншими досягненнями дало можливість їй посісти 54 сходинку [1].

Критерієм обґрунтування розмірів мінімальної заробітної плати та її коригування у динаміці є індекс Кейтца (Kaitz index). Цей індекс вивів в 1970-х роках Хайман Кейтц, який запропонував наступну методику його визначення:

$$MW_t = \sum_i f_{it} (m_t / w_{it}) c_{it}, \quad (1)$$

де f_{it} – частка підліткової зайнятості в промисловості i в році t ;

m_t – мінімальна заробітна плата в році t ;

w_{it} – середня погодинна заробітна плата в промисловості в році t ;

c_{it} – частка робітників в промисловості i , що покривається мінімальною заробітною платою в році t [4, с. 179].

Згідно з рекомендаціями Ради Європи оптимальне значення індекса Кейтца складає 60–70% і при цьому мінімальна зарплата становить 2–2,5 прожиткового мінімуму [5]. Індекс Кейтца у країнах Західної Європи органи управління використовують як один із показників ефективності подолання

бідності. Рекомендоване значення цього показника Міжнародною організацією праці становить 50%, а Європейським Союзом – 60% [6].

Проте, в умовах трансформації ринкової економіки в світі та в Україні, зокрема, методика визначення індексу Кейтца в сьогоденних умовах набула спрощеного вигляду та характеризує співвідношення розміру мінімальної заробітної плати і заробітної плати на одного штатного працівника [7] (таблиця 3).

Таблиця 3 – Відповідність індекса Кейтца в Україні міжнародним та європейським нормам протягом 1997 – 2016 рр. (розраховано автором відповідно до [8, 9])

Роки	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника, грн	Мінімальна заробітна плата, грн	Індекс Кейтца, %	Відхилення, %	
				від міжнародних норм (50%)	від європейських норм (60%)
1997	143	15	10,49	-39,51	-49,51
1998	153	55	35,95	-14,05	-24,05
1999	178	74	41,57	-8,43	-18,43
2000	230	118	51,30	1,30	-8,70
2001	311	118	37,94	-12,06	-22,06
2002	376	165	43,88	-6,12	-16,12
2003	462	205	44,37	-5,63	-15,63
2004	590	237	40,17	-9,83	-19,83
2005	806	332	41,19	-8,81	-18,81
2006	1041	400	38,42	-11,58	-21,58
2007	1351	460	34,05	-15,95	-25,95
2008	1806	605	33,50	-16,50	-26,50
2009	1906	744	39,03	-10,97	-20,97
2010	2250	922	40,98	-9,02	-19,02
2011	2648	1004	37,92	-12,08	-22,08
2012	3041	1134	37,29	-12,71	-22,71
2013	3282	1218	37,11	-12,89	-22,89
2014	3480	1218	35,00	-15,00	-25,00
2015	4195	1378	32,85	-17,15	-27,15
2016	5183	1600	30,87	-19,13	-29,13

Дані таблиці 3 свідчать про те, що Україна за останні двадцять років за нормативом індекса Кейтца жодного року не те що не відповідала міжнародним та європейським вимогам, навіть і не наближувалася до цих нормативів. А за останні сім років це відхилення все збільшувалось і збільшувалось.

Вище поданий аналіз стану соціального розвитку та забезпечення населення в Україні свідчить про невтішну ситуацію, а вищезазначена динаміка та виокремлені тенденції призводять до загрози повної руйнації піраміди ієрархії потреб А. Маслоу (рис. 1).

Перш ніж переходити до забезпечення потреб вищого рівня необхідно забезпечити на достатньому рівні потреби нижчого рівня. Якщо виходити з теорії Маслоу, найнижчим (базовим або первинним) рівнем є задоволення фізіологічних потреб. Вони є природженими і представлені потребами в їжі, воді, одязі, повітрі тощо. Це той спектр потреб, які людина має задовольняти, щоб підтримувати організм у життєдіяльному стані, оскільки вони породжені фізіологією людини.

Другою групою природжених потреб є потреби безпеки. Вони пов'язані з прагненням і бажанням людей перебувати в стабільному та безпечному стані, який би захищав від страху, болю, хвороб та інших страждань, які може принести людині життя. Люди, які відчувають такі потреби, прагнуть застрахуватися в прямому та переносному розумінні від можливості несприятливих подій та змін, створюючи страховий потенціал, наприклад, за рахунок навчання та освіти. Для керування такими людьми потрібно створити чітку і надійну систему соціального страхування, застосовувати чіткі й

справедливі правила регулювання їх діяльності, оплачувати працю вище прожиткового мінімуму, не залучати їх до прийняття ризикованих рішень або дій, пов'язаних зі змінами [10].

Так, в Україні за останні двадцять років більш менш на належному рівні задовольняються фізіологічні потреби, але з року в рік все виразнішими стають тенденції, що актуалізують необхідність задоволення потреби безпеки, адже подальший розвиток суспільства в цілому та людини, зокрема, вимагатимуть задоволення інших рівнів потреб. Але перейти до задоволення соціальних потреб є можливим лише за умови належного задоволення потреб безпеки і мати певну фінансову можливість.

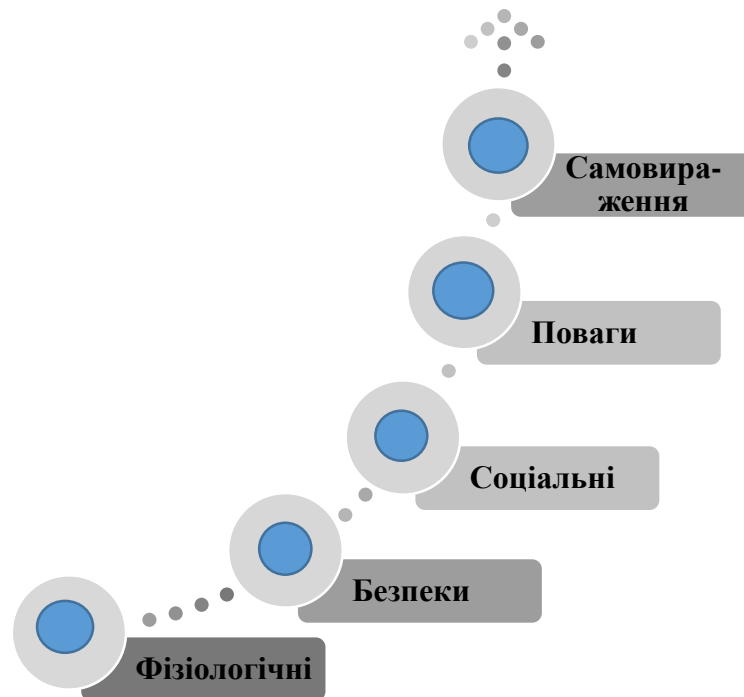

Рисунок 1 – Ієрархія потреб за Маслоу (складено автором відповідно до [10])

Роль та можливість застосування страхування в цілому та видів страхових послуг населенням у соціально-економічних процесах свого часу висвітлювалась у працях Залетова О. М. [11], Фурмана В. М. [12] та інших провідних вітчизняних науковців цієї галузі.

Продовжуючи їх думку, відзначаємо, що одним із дієвих, раціонально організованих та надійних способів задоволення потреб безпеки в сучасних умовах може виступати страхування життя. По-перше, це накопичувальний вид, сутність якого полягає у формуванні певної суми капіталу протягом визначеного періоду часу на добровільних засадах та передбачає захист довгострокових інтересів. Тобто метою страхування життя є накопичення грошових коштів, наприклад, до виходу на пенсію, повноліття, весілля або до інших подій в житті застрахованого. Важливим аспектом цього виду страхування є те, що страхова сума виплачується страхувальникові (застрахованому) при його дожитті до зазначеного терміну (дати, віку, події), або у разі смерті застрахованого – виплата здійснюється його спадкоємцям (вигодонабувачам).

Використання механізму страхування життя для громадян носить індивідуальний характер та дає можливість самостійно подбати про свій рівень забезпеченості. Саме страхування життя дає можливість особистості протягом найбільш продуктивного періоду життя сформувати собі фінансовий капітал в достатньому для страхувальника розмірі. Це, свого роду, формування власних фінансових ресурсів, які стануть в майбутньому основою інвестиційного капіталу, використання якого під відсотки, дасть можливість громадянам формувати пасивний дохід як додаткове джерело доходної частини сімейного бюджету. Сприяє цьому і різноплановість видів страхування, зокрема страхування на випадок дожиття страхувальника (застрахованого) до певного віку, дати, події; пенсійне страхування; змішане страхування життя.

Висновки. Стан соціального забезпечення в Україні протягом останніх років, який і відображає рівень життя населення сприяє усвідомленню необхідності самостійного формування належного рівня соціального забезпечення, додаткових доходів населенням України, необхідності самостійно регулювати рівень пенсійного забезпечення.

Сприятиме цьому такий вид накопичувального страхування, як страхування життя, через такі його види: страхування на випадок дожиття до певної дати, віку, події та пенсійне страхування.

Страхування життя дає можливість формувати накопичувальну складову в розмірі, який найбільш оптимальний для людини, виходячи з її можливостей – це важливий аргумент перспективності цього виду страхування за умови усвідомленості громадянами необхідності розробки власних механізмів самозабезпечення.

Література

1. Michael E Porter, Scott Stern, Michael Green. Social progress index 2016 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
2. Фактори та система показників, які визначають рівень життя населення [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : https://studme.com.ua/131401126299/ekonomika/factory_sistema_pokazateley_opredelyayuschih_uroven_zhizni_nasel_eniya.htm.
3. Ігнатова О. М. Статистична оцінка доходів населення в Україні / О. М. Ігнатова, Т. В. Стародубцева, М. В. Тарасенко // Ефективна економіка [Електрон. ресурс]. – 2013. – №3 – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1859>.
4. David Edward Card, Alan B. Krueger. Myth and Measurement: The New Economics of the Minimum Wage. – Princeton University Press, 1995. – 422 p.
5. Крупа В. Р. Удосконалення теоретико-методологічних підходів до встановлення державних соціальних стандартів в Україні / В. Р. Крупа // Ефективна економіка [Електрон. ресурс]. – 2013. – №12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2621>.
6. Рівень соціального захисту населення погіршується, НБУ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.media/politics/241171/>.
7. НБУ відзначає передумови до зростання соцстандартів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1353914-nbu_vidznachae_peredumovi_do_zrostannya_sotsstandartiv_1728618.html.
8. Минимальная зарплата (Украина) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Теорія ієрархії потреб Маслоу [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://medbib.in.ua/teoriya-irarhiji-potreb.html>.
11. Залетов О. М. Страхування послуг населенню України в нових економічних умовах / О.М. Залетов // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія: Економіка. – 2011. – №126. – С. 8-11.
12. Фурман В. М. Страхування та його роль у соціально-економічних процесах / В.М. Фурман // Фінанси України : Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. – 2005. – №8. – С. 145-153.

References

1. Michael E Porter, Scott Stern, Michael Green. Social progress index (2016). Retrieved from : <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
2. Factors and metrics that determine the standard of living. Retrieved from : https://studme.com.ua/131401126299/ekonomika/factory_sistema_pokazateley_opredelyayuschih_uroven_zhizni_nasel_eniya.htm (in Ukr.).
3. Ihnatova, O., Starodubtceva, T., & Tarasenko, M. (2013). Statistical evaluation of incomes in Ukraine. *Efektynna ekonomika* (Efficient economy), 3. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1859> (in Ukr.).
4. Card, D., & Krueger, A. (1995). *Myth and Measurement: The New Economics of the Minimum Wage*. Princeton University Press.
5. Krupa, V. (2013). Improvement of theoretical and methodological approaches to the establishment of social standards in Ukraine. *Efektynna ekonomika* (Efficient economy), 12. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2621>.
6. The level of social protection is deteriorating, (2016). Retrieved from : <https://ukr.media/politics/241171/>.
7. National Bank notes the preconditions for growth in social standards, (2012). Retrieved from : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1353914-nbu_vidznachae_peredumovi_do_zrostannya_sotsstandartiv_1728618.html.
8. The minimum salary (Ukraine), (2017). Retrieved from : <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>.
9. Official site of the State Statistics Service, (2017). Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. The theory of Maslow's hierarchy of needs (2003). Retrieved from: <http://medbib.in.ua/teoriya-irarhiji-potreb.html>.
11. Zaletov, O. (2011). Insurance services to the population of Ukraine in the new economic conditions. *Visnyk Kyivskoho nacionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Seriya Ekonomika* (Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics), 126, 8-11 (in Ukr.).
12. Furman, V. (2005). Insurance and its role in the socio-economic processes. *Finansy Ukrainy : Naukovo-teoretychnyy ta informaciino-praktychnyy zhurnal Ministerstva finansiv Ukrainy* (Journal «Finance of Ukraine». The scientific-theoretical and information-practical journal), 8, 145-153 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017.